

Makaleler (Tema)

İSLAM İLE GÖRSEL MİZAH: TÜRKİYE'DE İSLAMI MİZAH DERGİCİLİĞİNİN DÖNÜŞÜMÜ

Erdem Çolak*

Öz

Bu makalede, İslam ile görsel mizah arasındaki, 1990'lardan günümüze değişen/dönüşen ilişkiler incelenecektir. Türkiye'deki mizah dergiciliği geleneğinin sol/ sosyalist siyasi gelenekle olan bağları ve bu geleneğin son dönemlerde internet mizahı, stand-up'lar ve hatta Gezi Direnişi gibi eylemlerle etki alanını genişletmesi, İslami kesimin de bu alana ilgi duymasına sebep olmuştur. 1990'larda başlayan İslami mizah dergiciliği 2007'den sonra Cafcaf ile devam etmiş, 2015'ten itibaren de Hacamat, Püff, Cins gibi dergilerin eklenmesiyle farklı bir boyut kazanmıştır. Bu makalede İslami mizah dergiciliği geleneği, İslam ile görsel mizah arasındaki ilişki ele alınarak okunmuş ve Cafcaf'ın 2015'e kadar olan sayıları taranarak Türkiye'deki siyasal dönüşüme bağlı olarak gelişen İslami mizah dergiciliğindeki yeni ilişki biçimi incelenmiştir. Buna göre 1990'larda Türkiye'de Siyasal İslam'ın geliştirdiği söyleme paralel olarak ortaya çıkan İslami mizah dergilerinin radikalliği AKP'nin iktidarından sonra törpülenmiş ve Cafcaf ile birlikte iktidarın korunmasına doğru evrilmiştir, fakat 17 Aralık ile yaşanan kırılma mizah dergiciliğinde de hegemonik bloğun kırılmasını sağlamıştır.

Anahtar Terimler

görsel mizah, İslami mizah dergileri, karikatür, kültürel hegemony, Cafcaf.

* Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi.
erdemcolak42@gmail.com

Makalenin Geliş Tarihi: 13/01/2016. Makalenin Kabul Edilme Tarihi: 02/05/2016.

ISLAM AND VISUAL HUMOR: TRANSFORMATION OF THE ISLAMIC HUMOR MAGAZINE PUBLISHING IN TURKEY

Abstract

In this article, the changing/ transforming relations between Islam and visual humor will be investigated. The humor magazine publishing tradition in Turkey has had very strong ties with leftist/ socialist politic traditions and this tradition has enlarged by the new instruments like internet humor, stand-ups and even in protests like Gezi Resistance which also awaken Islamic societies' interest. Starting with 1990s, Islamic humor magazine publishing continued by Cafcaf after 2007 and acquired a new dimension from 2015 on by some new ones such as Hacamat, Püff, Cins etc. In this article, the internal dynamics of Islamic humor magazine tradition is read on the light of relations between İslam and visual humor. Moreover, by searching the volumes of Cafcaf until 2015, the new forms of relation in the Islamic humor magazine publishing that is changed by the transformation of Turkish politics is investigated. According to that, the radicalism of the Islamic humor magazines that emerged in 1990s parallel to the discourse of Political Islam in Turkey has been rasped after the rule of AKP and turned to protect the power by Cafcaf. However the fraction that becomes apparent after 17 December also paved the way for a crack in hegemonic bloc of Islamic humor magazine tradition.

Key terms

visual humor, Islamic humor magazines, cartoon, cultural hegemony, Cafcaf.

Giriş

Görsel sanatlar ile İslam'ın arasında sürekli bir çelişki halinin yaşanmış ve yaşanıyor olması, popüler kültürün etkinliğinin ve etkililiğinin giderek arttığı bu dönemde, özellikle kozmopolit kentlerdeki karşılaşmalarda kendini daha fazlaca hissettirmektedir. Siyasal İslam'ın sermayeyle gitgide daha fazla yakınlaşması, İslami inanç ve yaşayış biçiminin diğer bütün kendine dönük yaşam biçimleri gibi bir dönüşüme mecbur kalmasına sebep olmaktadır. Bu değişimlerden biri şüphesiz mizah ile olan ilişkisini yeniden ele alış biçiminde de görülebilir. Türkiye'de son yıllarda dinin mizahla ilişkisinin nerede başlayıp nerede biteceği, nelerin mizah kapsamında değerlendirilip nelerin hakaret diye addedileceği, özellikle kozmopolit kentlerde başka türlü hayat biçimleriyle karşılaşan muhafazakâr gençlerin siyasal ve dinsel olarak bir arada tutulabilmesi bakımından hayati bir öneme sahiptir. Zira yıllardan bu yana

sol/sosyalist damardan beslenen güçlü bir mizah dergiciliği geleneğine sahip olan Türkiye, son yıllarda hem internet ortamında (Zaytung, ekşisözlük gibi internet siteleriyle) hem de stand-uplarda, sinemada, hatta Gezi'de olduğu gibi sokaklarda bu mizah halesini genişletmektedir. Bu bağlamda düşündüğümüzde hem Siyasal İslam'ın hem de daha geniş kapsamda mütedeyyin halk kesiminin bu alanda bir temsiliyet sorunu (hatta krizi) vardır. Fakat öte taraftan, Charlie Hebdo katliamının ve katliam ardından yapılan tartışmaların da net bir biçimde ortaya koyduğu gibi bu temsiliyet krizi çok daha ontolojik sorunlardan beslenmekte ve siyasal bir şiddete dayanak noktası oluşturabilmektedir.¹

Muhafazakâr siyasetin Türkiye'de son yıllarda neoliberalizmle geliştirdiği sıkı ilişki, her anlamda bir dönüşümün de başlangıç noktasını oluşturdu. Bu ilişkilerin meşruiyeti ise ancak dinin birçok alanda yeniden okumaya tabi tutulması ve dönüşümleri onaylayacak bir zemine çekilmesiyle mümkün kılınabilirdi. Kültürel alanlardaki boşluğun tersine çevrilmesi için yapılacak hamleler de ancak bu minvalde ele alınabilirdi. 1990'ların başından itibaren atağa geçen İslami mizah dergileri, hem kitlelilik bakımından hem de din ile mizah ilişkisini kurgularken ki teorik sıkıntılar bakımından yaygın mizah dergisi geleneğinin seviyesine varamamış olsa da özellikle son yıllarda dönüşen söylemlerine bağlı olarak edinilen tiraj ve kurulan yeni dergiler sebebiyle detaylı incelemeleri çoktan hak etmiş görünmektedir. Bu yazının amacı da, günümüzde hala çıkmaya devam eden Cafcaf dergisinden hareketle hem İslam ekseninde din ile mizah ilişkisini ve Türkiye'deki İslami mizah dergiciliği geleneğinin iç dinamiklerini incelemek, hem de değişen/dönüşen İslami kesimin izlerini Cafcaf

---

¹ Karikatür krizi diye adlandırılan ve değişik coğrafyalardaki protestolarda toplamda yüzden fazla insanın hayatına mal olan süreç, İslam'ın görsel mizah ile sorunlu ilişkisini tekrar gündeme taşımıştır. Bu protestolarda ortaya çıkan tepki hem Hz. Muhammed'in çizilmesine hem de bir terörist diye nitelenmesine yöneliktir. Oysa Hz. Muhammed'in yüzünün tasvir edilmesi yeni değildir (13. yüzyıldan 17. yüzyıla kadar Hz. Muhammed'in tasvirinin dönüşümünü izleyen bir çalışma için bkz. Ali, 2001). Ayrıca bu krizden sonra da bolca ve çok daha sert içeriklerde çizilmeye devam etmiştir. İslam'ın terörizmle bağdaştırılmasına yönelik kitlesel tepki ise çoğunlukla şiddet içeren eylemler şeklinde - elçilik binaları yakılarak, kitlesel şiddet şovları yapılarak- verilmiştir. İşin siyasi bir altyapısı olduğuna dair yapılan çalışmaları bir yana bırakarak (örneğin çoğunluğunun çizimleri dahi görmediği kişiler tarafından ve çizimlerin yayınlanmasından dört ay sonra verilen bu reaksiyonlar üzerine Jytte Klausen (2009) tarafından yapılan ilginç bir çalışma, Müslümanların verdiği reaksiyonların spontane olarak gelişmediğini fakat öncelikle Danimarka ve Mısır'daki seçim menfaatleri için, sonrasında da Pakistan, Lübnan, Libya ve Nijerya'daki yönetimleri istikrarsızlaştırmak için organize edilmiş bir siyasi proje olduğunu iddia eder) görsel mizah ile İslami yaşam biçimlerinin arasındaki gerginliğin değişik bağlamlarda yaşanacak birçok sıkıntıya yol açtığını ve açacağı söyleyebiliriz. En son yaşanan Charlie Hebdo katliamı, bu gerilimin nasıl da büyük bir şiddeti açığa çıkarabileceğini, sadece mizahın değil tüm ifade biçimlerinin nasıl da somut bir tehditle karşı karşıya kalabileceğini ve sansürün/otosansürün toplumsal ve bireysel hafızada nasıl içselleştirilebileceğini net bir biçimde önümüze sermektedir.

dergisinden takip edebilmektir.² Ayrıca İslami mizahın iktidar ile kurduğu ilişki ve bu ilişkinin mizah ile nasıl bir antagonizma içerisine düştüğü de gösterilmeye çalışılacaktır. Çalışmada öncelikle din-mizah ilişkisinin tarihsel geçmişi ile İslam toplumunun diğer dinlere oranla nasıl daha farklı bir mizaha meyil ettiği ve görsel sanatların bir kısmına uzak durduğu üzerinde kısaca durulacaktır. Daha sonra Türkiye'nin İslami mizah dergiciliğinin serüvenine bakılacak, Cafcaf dergisini bu gelenek içerisinde hem ayrıksı hem de ortak kılan noktalara değinilecek ve Cafcaf'tan alıntılanan bazı karikatür ve yazılarla, AKP'nin söylemleri ve politikaları ile derginin fazlaca uyumlu halinin altı çizilecektir.

İslam ve Mizah Üzerine Kuramsal Tartışmalar

Din ve mizah ağırlıkla birbirini dışlayan iki kavram olarak konumlandırılır. Dinin asketik yaşam tarzını ve ağırbaşlı tavırları yüceltmesi, inananların da buna uygun olarak kendilerine sürekli çeşitli sınırlar koyması³ özellikle mizahın dünyevi tezatlıklar üzerine kurulu doğasına uzak görünür. Fakat doğru bir çözümleme yapabilmemiz için genel olarak din ve mizah kavramları üzerinden bir tartışma yürütmek yerine belirli bir dinin belirli bir biçimdeki mizahla ilişkisi üzerine eğilmek gerekir. Örneğin Hıristiyanlığın ve İslam'ın farklı gelişim süreçleri geçirdiğini ve görsel mizah ile dilsel mizahın da farklı dinler tarafından farklı biçimlerde algılandığını hatırd tutarak dinlerin mizah ile ilişkisine dair bazı çıkarımlarda bulunabiliriz. Kavramsal olarak din ve mizah ilişkisi üzerine çalışmalar genelde zımni olarak Hıristiyanlık referansı ile tartışılmıştır (bkz. Capps, 2006; Saroglou, 2002a; 2002b; 2003), fakat bu alanda bir yetersizlik olduğunu söylememiz gerekir. Din ve mizah ilişkisi üzerine yeni yapılan bir bibliyografya denemesinde ele alınan kaynaklar sadece iki sayfadır (Feltmate, 2013). Türkiye özelindeki durum da aynı minvalde ilerlemektedir. Mesela karikatür üzerine yazılmış onlarca tezden sadece üç tanesi (üçü de yüksek lisans tezi olmak üzere) İslami

---

² Bu çalışmada Cafcaf'ın 60. sayısına (Aralık 2014) kadar olan kısım taranmıştır. Bu tarihten sonra İslami mizah dergiciliğinde yaşanan hareketlenmeler, siyasi atmosferde yaşanan krizlerle benzer biçimde ilerledi. Özellikle Gezi Direnişi ve Gülen cemaatine yönelik paralel yapı operasyonları, tek dergi ile sürdürülen İslami mizah dergiciliğini değiştirdi. Mart 2015'te, Cafcaf dergisi sol mizah dergileri gibi içinden Hacamat adında yeni bir dergi daha çıkarmaya başladı. Cafcaf; Öküz, Hayvan, Yeni Harman, Ot gibi daha edebiyat ve popüler kültür ağırlıklı bir dergicilik çizgisine doğru kaydırıldı. Ekim 2015'te Cins adında bir dergi daha popüler kültür dergiciliğindeki yerini aldı. Bu arada Ocak 2015'te Zaman Gazetesi haftada bir ek olarak verilen Püff adlı bir dergi çıkarmaya başladı. AKP'nin ampulüne yapılan gönderme ile ilk kez İslami mizah dergiciliğinde birbiriyle çekişen dergiler yayınlanır oldu. Bütün bunların işaret ettiği bir hegemonya krizi, bir makale boyutunda ileride tartışılmayı beklemektedir.

³ Her dinde bulunabilecek bu tip örneklerin en bilineni Weber'in Protestanlık ile kapitalizm arasındaki ilişkiyi incelediği çalışmasıdır: bkz. (Weber, 1999, özellikle Bölüm II.)

eğilimli dergiler üzerinedir.⁴ İslam'ın mizahla ilişkisinin sanılandan daha yakın olduğunu söyleyenlerin sayısı günümüzde artmaktadır, fakat bu yakınlık da kendi içinde sınırları ve seviyeleri olan bir yakınlıktır (Cantek ve Gönenç, 2011).

Din ile mizah arasındaki ilişki özellikle İslam bağlamında çok az çalışılmış, genelde İslam'daki resim ve heykel yasağı üzerine dönen tartışmaların ötesine geçilememiştir. İslam'ın mizaha bakışını inceleyen sınırlı sayıdaki metinlerde genel olarak Kuran'ın mizah içerip içermediği (örneğin Marzolph, 2000), İslam'ın erken dönemlerindeki mizah anlayışı (Rosenthal, 2011) ve Hz. Muhammed'in ve Ehlilbeyt'in öznesi olduğu gülme üzerine hikâyeler (Doğan, 2004; Altınay, 2004) incelenmiştir. Mizah ile ilgili Asr-ı Saadet dönemine ait hikâyelerde genel olarak Hz. Muhammed'in neşeli bir kişiliğe sahip olduğu, çevresine arada bir nüktelerde bulunduğu ve bu nüktelerden öğütler çıkardığı anlatılır. Fakat kuşkusuz Kuran'ın ve İslam'ın kurucu unsurlarının mizaha yönelik bakışlarından öte İslam toplumlarının bunu alımlama biçimleri İslam ile mizah arasındaki ilişkiyi belirlemiştir. İslam'ın zaman içinde daha katı yorumlar ile bezenmesi ve buna bağlı olarak resim ve heykelin gelişmemesi mizahın hâkim İslam algısından uzaklaştırılmasında etkili olmuştur. Böylece alanı daralan mizah, avam kültüründe kendine dilsel bir biçimde yer bulmuştur ve sözlü kültürde varlığını sürdürmüştür. Dolayısıyla deyimler, fıkralar ve hicivler gibi dilsel nüktedanlıklar taşıyan kalıplar biçiminde gelişen İslam mizahı, form bozmaya dayanan görsel mizahtan (ve başlıcası olan karikatürden) uzak kalmıştır.

Ortaçağ İslami mizahının konuları, başka yerlerde olduğu gibi, birbirine zıt iki eğilim göstermiştir: Bir yandan insan varlığının gereksinimine ve zaaflarına karşı toleranslı olma yaklaşımı örnek alınmıştır; diğer yandan insan doğasındaki kendini beğenmişliğin Tanrı'nın her şeye kadirliğinden üstün gelmemesine dönük ılımlı bir bakış açısı tavsiye edilmiştir (Marzolph, 2006, s. 336).

Marzolph'un değindiği bu ikilikteki denge gitgide ikincisine doğru kaymış ve insanın tasvir (ve beraberinde bozma) ile anlattıkları Allah'ın yarattığına, yani kutsal olan şeylere bir müdahale olarak algılanmaya başlamıştır.⁵ İslam'daki resim ve heykel

⁴ Bu üç tez de Cafcaf dergisini merkeze alan yeni tezlerdir (Özpınar, 2012; Koçak, 2012; Civelek, 2015).

⁵ Birçok araştırmacı Kuran'da ve hadislerde gerçekten böyle bir açıklama ya da ima olup olmadığını tartışmaktadır (Marzolph, 2000; Doğan, 2004; Çiftçi, 2008; Altınay, 2004). Resim ve heykele ilişkin Kuran'da geçen tek ayet Maide Suresi'nin 90. ayetidir: "Ey iman edenler! Uyuşturucu, kumar, tapılmak için dikilen taşlar, fal okları şeytan işi birer pisliktir; bunlardan uzak durun ki kurtuluşa eresiniz" (Öztürk, 1994). Kuran'a atfen yapılan bu tartışmalar, ayette geçen *ensap* (Öztürk'ün "tapılmak için dikilen taşlar" şeklinde çevirdiği) sözcüğünün yorumundan kaynaklanmaktadır. Resim ile olumlu bir ilişki kuran yorumcular, ensaptan kastın pagan geleneğinde dibinde

sorunu görsel olanın gelişimini engellediği ölçüde mizahı da tasvir dışı bir alana itmiştir. Böylece dile dayalı hiciv geleneği görsel mizahın yerini almıştır. Bu bağlamda Nasreddin Hoca fıkralarından Karagöz-Hacivat'a, meddahlıktan hicvi şiirlere kadar birçok mizah odağı İslam toplumlarında kendine yer edinebilmiştir. Fakat bu mizahın bugün anlaşılan İslami mizah ile pek bir ilgisi olduğu söylenemez. Bugün kendini 'çirkinliğin' karşısında konumlandıran İslami mizahın, o dönemdeki eserlerde böyle bir kaygının olmadığını görerek bugünkü İslami algı biçiminde müdahalelerde bulunduğunu söyleyebiliriz. Örneğin Nasreddin Hoca imgesi ve fıkraları sürekli sterilize edilmekte ve Nasreddin Hoca toplu, orta boy, yuvarlak yüzlü, beyaz sakallı bir dede formuna sokulmaktadır. Oysa bazı fıkralarındaki erotik unsurlara bakılarak gençliğinde hilebaz (trickster) olduğu sonucu çıkarılabilir (Karabaş, 1990). Karagöz ve Ortaoyununda da küfür, aşağılama ve cinselliğin yaygınca kullanıldığını ve halk tarafından benimsendiğini de bilmekteyiz (Kılıç, 2009). Kısacası İslami mizah diye sterilize bir biçimde örnek alabileceğimiz 'çirkinliğe' sahip olmayan bir mizahtan en azından homojen olarak bahsetmemiz zor görünmektedir. Saf, temiz, edep, "az muhalefetli, az cinsellikli" (Tatlıpınar, 2008) mizah algısı, özellikle toplumsal inşa sürecinde bir söylem yaratmaya gayret eden Siyasi İslam'ın bir kurmacasıdır. Kültürel hayata dahil olup kendi farklılığını da ortaya koyabilmenin mümkünlüğü ancak devralınan kültürel kodların bir kısmını reddederek araya mesafe koymakla oluşabilir, fakat kriminalize edilen mizah anlayışı çirkinlikle kodlanırken aslında mizahın özüne ait bir şeylerin kaybedildiğinin de farkında olarak.

Türkiye'de İslami Mizah Dergilerinin Tarihsel Seyri

Cumhuriyet'in mizah dergiciliği tarihi, dönemin sert politik atmosferinden ötürü tekleşme eğilimi içerisine girmiştir. İki temel düşman olan komünizm ve şeriat üzerindeki hâkimiyet çabası, yazılı basın da nasiplendiği bir dizi kısıtlamaları beraberinde getirmiştir (Cantek ve Gönenç, 2011, s. 55). Necip Fazıl'ın sadece üç sayı çıkarmayı başarabildiği Borazan dergisi (1947)⁶ haricinde 90'lara kadar pek bir kıpırdanma emaresi bulamayız. Doksanlı yıllar ile birlikte Fit, Filit, Cümbür, Cıngar,

---

kurban kesilen dikili taş olduğunu, hatta bugün bile anayurdunda aynı anlamda kullanıldığını belirtir (Çiftçi, 2008, s. 163).

⁶ Bu üç sayıdan bazı pasajları alıntılamanın bir yazı için bkz. (Miyasoğlu, 2013). Ayrıca Borazan ile Markopaşa arasındaki ilginç ilişkiler için bkz. (Cantek ve Gönenç, 2011).

Ustura, Dinazor⁷ (daha sonra Cumhuriyet gazetesi ile verilen Dinozor dergisiyle karıştırmamak gerekir) ile başlayan İslami mizah dergisi atağı, uzunca bir sürenin geçmesinin ardından ancak 2008’de Cafcaf dergisiyle sürdürülmektedir. Bu süre içerisinde İslami mizah dergiciliği açısından bir fetret devrinden bahsetmek mümkündür, fakat bu durumu sadece 28 Şubat sonrasında muhafazakâr kesimlere dönük politikaların etkisine bağlamak çok doğru görünmemektedir. Nitekim AKP iktidarının başlamasından uzunca bir süre sonra güç bela finansör bulan Cafcaf dergisi de, birkaç amatör çabayı saymazsak (Çıt dergisi gibi) yıllarca tek başına İslami mizah dergiciliğini sürdürmüştür.⁸

1990 yılında İzmir merkezli çıkmaya başlayan ve 11 sayı yayınlanabilen Fit dergisi (Şekil 1), “Şahısların ve kurumların putlaştırılmalarına karşıyız. Tüm bunları ‘yeni putlar koymadan’ yıkmaya çalışacağız.” şiarıyla yola çıkmış bir dergidir. Derginin bütün İslami dergilerde ortak olarak sayabileceğimiz Amerika ve İsrail düşmanlığı üzerine çizilmiş birçok karikatürün yanı sıra siyasi karikatürlerin genel ağırlığını türban sorunu, Kemalist algı, Filistin sorunu gibi konular oluşturmaktadır. 12 Eylül ve darbe karşıtlığı üzerine çizilen karikatürlere de yer verilmesi dikkat çekicidir.

Şekil 1 - Fit, Sayı 9.

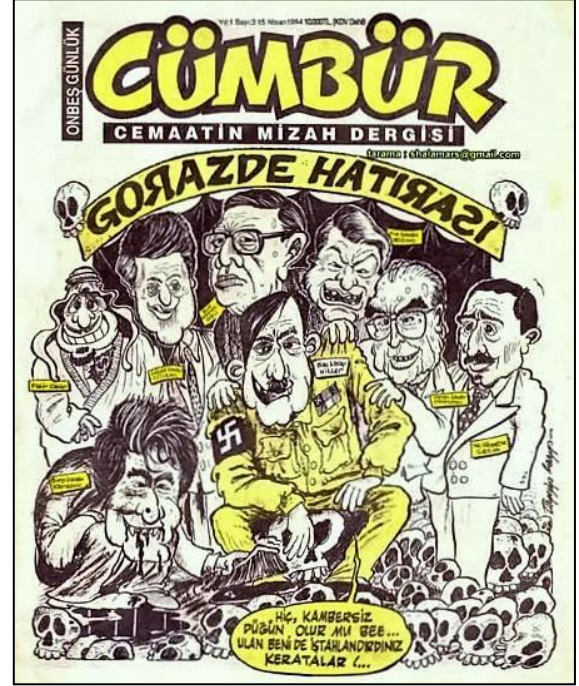
⁷ Dinazor dergisi 2-3 sayı çıkarabilmiş olmasına karşın kadrosunda çok ilginç isimler olması bakımından önemli sayılabilir. Bu isimlerden bazıları Nihat Genç, Abdurrahman Dilipak, Hasan Aycın, Abdurrahim Karakoç ve ‘Molla Kâzım’ müstearıyla yazan ve derginin yayın kurulunda da bulunan bugünün Milli Eğitim Bakanı Nabi Avcı’dır.

⁸ Bir röportajında derginin yayın yönetmeni Asım Gültekin, uzun süredir hayalini kurduğu dergi için birçok yayınevi ve kurumların kapısını aşındırdığını ve ‘şimdi siz sağı solu eleştirirsiniz başımıza iş açılır’ gerekçeleriyle projesine sıcak bakılmadığını anlatır (Tatlıpınar, 2008). Aslında bu kaygılı tutum İslami cenahın görsel mizah ile ilişkisine dair önemli itirafları da içinde barındırır. Nihayetinde herkes mizahın dilinin öyle rahatlıkla törpülenemeyeceğini ve iktidar ile ilişkisini her açıdan düzgün tutmaya çalışan kesim için problem teşkil edebileceğini bildiğinden böyle bir riski almaya yeltenmemektedir.

Benzer temalar 1994 yılında yayın hayatına başlayan ve 6 sayı çıkabilen Cümbür dergisinde de görülmektedir (Şekil 2). Ahmet Kekeç'in de yayın kurulunda bulunduğu Cümbür de, Fit gibi Gırgır'ın sarı sayfalar ekolünde devam eden İzmir menşeli bir dergidir. Derginin başlığının altında 'cemaatin mizah dergisi' lejantı yazılarak kendi hedef kitlesini İslami gelenek olarak sınırlamıştır. Bu dergilerde dönemin cumhurbaşkanı Özal'a karşı da bolca karikatür çizildiğini görmekteyiz. Fakat kısa ömürlü olduğu için güçlü bir etki bırakamamışlardır.

Kuşkusuz Cafcaf'tan önce en etkili ve kendine has olan dergi Cıngar'dır (Şekil 3). 90'lı yılların başından başlayarak haftalık çıkan Cıngar, 47 sayı çıkararak o güne kadar çıkan en uzun ömürlü İslami mizah dergisi unvanını kazanmıştır. Cıngar da Gırgır ekolünü takip eden tarzda köşeleri ve konumlandırmaları korumuştur. Örneğin "Bücür" adlı köşe, Oğuz Aral'ın "Avanak Avni" tiplemesinin kötü bir kopyası olarak ortaya çıkmaktadır. Avni ile Bücür'ün sayfa bölümlemesi bile aynıdır. 13. Sayıdan itibaren "Bizim Sınıf" köşesi Oğuz Aral'ın genç çizgileri değerlendirdiği sütunların aynı biçim ve içeriğiyle sürdürülür. Bir başka 'aşırı' benzerlik İsmail Gören imzalı "Sıradan İnsanlar" adlı köşedir. Gırgır'ın önemli isimlerinden Sarkis Paçacı'nın çizgilerinin aynısını bu köşede görmek mümkündür.

Nitekim derginin 4. sayısında "Haftanın Ardından" adlı bölüme, okuyucularından gelen "Cıngar başkalarını taklit ediyormuş" eleştirisini taşırlar. Dergi 30. Sayıya kadar sarı sayfalar geleneğini sürdürür. Fakat bir yandan da dergi özellikle Oğuz Aral'ı ve

Şekil 2 - Cümbür, Sayı 3.

Şekil 3 - Cıngar, Sayı 39.

Gırgır mizahını kendisine hedef olarak seçmiştir ve bu gelenekle bağlarını koparıp 'edepli' mizahın takipçiliğini yapmak ister. Bu amaçla geleneksel mizah dergilerinin aksine İslami bir referansla cuma günleri çıkmaya başlar. Karakteri Oğuz Aral olan "Çizermen" adlı bant karikatürde 'çirkin' mizah anlayışı eleştirilir, Gırgır mizahı yoz olarak değerlendirilir. 30. sayıdan itibaren dergi sarı sayfalar geleneğinden de kopar ve yine İslami referansla yeşil rengini alır. 34. sayıda "Tüğk Mijahını İğdeliyoğum" köşesinde Gırgır'ın bol bol kadın karikatürü çizdiği için çok sattığı ifade edilir, fakat Milli Gazete, Zaman ve Yeni Asya'nın toplam tirajını geçtiğine yönelik bir özeleştiri de yapılır. İlginç olabilecek bir nokta, eski TCK'nın irtica ile ilgili olan meşhur 163. maddesinin dergide işleniş biçiminin 141 - 142. madde üzerine sol mizah dergilerinde çıkan karikatürlerle olan benzerliğidir. Benzer yakınlıklar 12 Eylül ve işçi tasvirlerinde de görülebilir. Fakat sol yine de mücadele edilmesi gereken en önemli cenahlardan bir tanesidir. Ülkücü hareket ile ilgili ise neredeyse hiçbir karikatür söz konusu değildir. Bütün bunları birlikte düşündüğümüzde şu tespiti yapabiliriz: Cıngar kendini devletten bağımsız bir konumlandırma çabasıyla devleti (ve tabii darbeyi) zalim, İslami hareketi de mağdur olarak kodlamaktadır. Dergide Özal döneminin liberalizmi ile geleneksel İslami algının hala çatıştığını hatırd tutarak iktidar ve yozlaşma temaları üzerine sert bir biçimde gidildiği söylenebilir. 1990'ların başlarını İslami mizahın siyasal içeriğinin

Şekil 4 - Ustura, Sayı 150.

yaratıldığı ve bu dergilerde mizahın kendisinin gittikçe araçsal bir yaklaşımla ele alınmaya başlandığını söylemek mümkündür.

Ustura dergisi, Gırgır'ın bir dönem efsaneleşmiş çizerlerinden Hasan Kaçan tarafından 1994-1997 arasında çıkarılmış ve Cıngar'ın hayatta kalma rekorunu kırmıştır (Şekil 4). Derginin İslami mizah dergisi geleneğinden farkı Hasan Kaçan'ın kendi geçmişinden de kaynaklanacak biçimde 'yoz, çirkin, kirlî' mizahın adresini Gırgır olarak değil de Lemana benimsenmesi ve Gırgır geleneğini nostaljik olarak yad etmesidir (Cantek ve Gönenç, 2011). Gırgır ile olan iyi ilişkisini, Gırgır'da yıllarca çizdiği ve sonrasında Ustura'ya taşıdığı meşhur

tiplerinde (Eşek Herif, Cörk, Deli Ziya vb.) görmek mümkündür. Cantek ve Gönenç'in çok yerinde tespitine göre Leman'ın doksanlı yıllarda hem politik olarak hem de argo/cinsellik olarak sert içeriği aynı zamanda hayatta kalabilmek için bir mecburiyetti, çünkü ancak televizyonda anlatılamayacak olanı anlatarak satış yapabilirlerdi (2011, s. 59). Ustura'nın ise bazı medya gruplarından destek aldığı için bu tarz şeyleri Leman kadar düşünme mecburiyeti yoktu.⁹ Ustura'nın kapanması ve 28 Şubat müdahalesiyle beraber kesilen İslami mizah dergiciliği, ilk defa iktidar ile girift olmanın getirdiği yeni ilişki biçimlerini kullanan ve geleneksel İslami mizah dergiciliğinden bayağı bir yol izleyen Cafcaf ile devam ettirilmiştir.

Cafcaf dergisi (Şekil 5), derginin yayın yönetmeni olan Asım Gültekin'in bir projesi olarak uzun süre hayata geçmeyi beklemiş bir dergidir. Yukarıda da belirttiğimiz gibi finansman sorunu çektiği için Nakşibendi kökenli bir dergi olan Genç dergisinin eki olarak (Özgür, 2012) 2007 yılında yayın hayatına başlamış ve 2008'in sonlarına doğru da bağımsızlığını ilan ederek aylık periyotlarda raflara çıkmıştır. Zaman zaman yayınlanma periyodu artıp azalan Cafcaf'ın 2010 yılındaki tirajı 9000lere kadar yükselmiştir (Özgür, 2012, s. 13). Bu bölümde Cafcaf'ı İslami mizah geleneğinden ayıran birkaç önemli noktayı çeşitli görsel örneklerle destekleyerek açıklamaya çalışacağız,

fakat öncesinde çalışmanın yöntemi hakkında birkaç söz söylememiz gerekir. Yukarıda da kısmen değindiğimiz gibi, İslami mizah dergilerinin üzerine çok sınırlı tez çalışmaları vardır. Bunun dışında Cafcaf üzerine İren Özgür'ün (2012) bir makalesi ve Duygu Özsoy'un (2011) bir bildirisi yayınlanmıştır. Ayrıca Cantek ve Gönenç'in (2011)

Şekil 5 - Cafcaf, Sayı 50.

⁹ O dönemler başka dergilerde aktif olarak çizen karikatürcülerle yaptığım görüşmelere göre Ustura dergisinin kapanması, TGRT'yi eleştirdiği bir kapak üzerine başlayan bir sürecin sonucudur. Mütedefin kesimlerden toplanan paraların eleştirildiği karikatür üzerine bir kısım şirketin desteğini çektiği ve kısa bir süre sonra da Ustura'nın kapandığı iddia edilmektedir. Ne var ki, bu iddia hala yazılı bir kaynak tarafından desteklenmediği için iddiadan öteye geçmemektedir.

makalesi genel olarak İslami karikatür dergileri üzerine eğilirken Cafcaf üzerine de bir bölüm içermektedir. Görüldüğü gibi Türkiye’de yayınlanan İslami mizah dergileri üzerine akademik bir tartışma yapma şansımız bir hayli sınırlıdır. Dolayısıyla bu çalışma dergileri tarayarak çeşitli görseller üzerinden birtakım çıkarsamalar yapmaya çalışacaktır.

Genç dergisinin eki olarak çıkmaya başlayan Cafcaf, aslında kadro itibariyle geleneksel İslami mizah dergileriyle bir paralellik içerisinde görünmektedir. Cıngar dergisinden Necmettin Çanak, A. Doğan, Niyazi Çol, Halil Kaleli (Mehmet Doğan’ın müstearı) ve Ustura’dan Ahmet Kesgin Cafcaf’a geleneksel kadrodan eklenen isimlerden ilk akla gelenlerdir. Fakat Cafcaf’ın bu ilk dönemi geleneksel İslami dergilerden bir hayli farklı olarak aşırı-muhafazakar (ya da bazı dergi örneklerinde olduğu gibi irticai) bir tonda ilerlememektedir, aksine –derginin ebatlarının da normal mizah dergilerinden küçük olmasının etkisiyle- daha çok hafif bir muhafazakarlık taşıyan çocuk dergisi gibidir.¹⁰ Eleştirel dozu da fazlaca düşüktür. Derginin siyasi sayfalarında sadece başörtüsü sorunu ile ordu üzerine çizilmiş ve geleneksel/Kemalist devlet algısını eleştiren karikatürlere rastlanmaktadır. Hükümetin reel politik tutumlarından öte daha sosyolojik bir bakışla sürekli geçmişteki olaylara ve tutumlara referans verecek şekilde mütedeyyin kesimin rahatsızlıkları üzerine eğilen derginin ileriki zamanlarında da temel derdi ordu, yargı kararları, katsayı problemi, başörtüsü problemi, CHP gibi konular olacaktır. Derginin bağımsızlığını kazanmadan önce çıkardığı 17 sayıda sadece bir kez Tayyip Erdoğan bir kez de Abdullah Gül karikatürü çizilmesi bu konuda önemli bir veri sunmaktadır bizlere. 1990’ların bol idam sahneli bol ırkçı karikatürleri Cafcaf’ın ilk dönemi itibariyle azalmış görünmektedir. Siyasal İslam’ın temsilcisi AKP’nin iktidar gücünü elinde bulundurduğu bu dönemde AKP’nin söylemlerine paralel bir siyasi karikatür skalasının varlığı, karikatürün ve genel olarak mizahın geçmiş İslami dergilerdeki araçsal kullanımının sürdüğünü göstermektedir. Ama bir farkla; artık geleneksel dergilerde iktidarı hedefleyen ve İslami kuralları hâkim kılmayı amaçlayan tarzda çizilen radikal karikatürler yerine şimdi ele geçen iktidarı, geleneksel devlet refleksiyle hareket ettiklerini düşündükleri iktidar muhaliflerinden korumaya çalışan, ancak ve ancak bu bağlamıyla hala devletle çatışık bir görüntü veren karikatürler çizilmektedir.

---

¹⁰ Nitekim derginin bağımsızlığını ilan etmeden önceki son sayısından yayın yönetmeni Asım Gültekin de bu noktaya değinir: “Çocuk dergisi değildik ama bizi öyle benimsediler” (Cafcaf, 17).

Cafcaf 18. sayısı itibariyle aylık bağımsız bir dergi olduğunu ilan eder. Yayın yönetmeni Asım Gültekin'in kaleme aldığı çıkış yazısı birçok bakımdan ilginçtir:

(...) Gerek var mıydı? İslam'da var mıydı çıkışımızın fetvası? İslam'ı mizaha alet etmenin dinde yeri var mıydı hem? Mizahta ne kadar özgür olacaktık? Kendini dindar olarak tanımlayanların mizah yapmaya hakkı var mıydı? Kendini dindar olarak tanımlayanların dindar olmaya hakkı var mıydı ki mizaha olsun?! Sağcı mıydık? AKP'li miydik, dinci miydik, tarikatçı mıydık, gelenekçi miydik, muhafazakar mıydık, İslamcı mıydık, Fethullahçı mıydık, İrancı mıydık, Erbakancı mıydık, hepsi miydik, hiçbiri miydik?!! Bu adamlar yok sayılıyorsa hepsi biziz! Yok sayılmadıklarında ise en az birkaçımız biz bunların! Cafcaf ailesi bu topraklarda Allah'ın yarattığı kimsenin yok sayılmaması gerektiğini savunuyor! En önce de biz yok sayılmamalıyız! Bu yok sayma saçma bir şey! Varız işte! (Cafcaf, sayı 18).

Siyasal İslam'ın Kemalist devlet karşısında kendini mazlum olarak konumlandırması üzerine inşa edilen söylem, kültürel hayatta da işlenen en önemli konulardan birini oluşturur. Gültekin'in ifadelerinde de bu 'zalim karşısında birliktelik' hali fazlaca vurgulanmaktadır. Bu topraklarda modernizmden/Kemalizmden daha kadim/üstün olduğunu ifade eden 'en önce de biz yok sayılmamalıyız' hali de kültürel olarak var olunmayan bir alanda kendisine yer açma çabası olarak da okunabilir. Cantek ve Gönenç'in (2011, s. 61) vurguladığı gibi 90'larda seküler toplum yerine İslami toplumu inşa etme çabaları, seküler yaşam tarzının kolay değişmeyeceğini fark edip yerini aynı mekânda paralel olarak seküler toplumun İslami bir tonlamasını yapmaya bırakmıştır. Bu bakımdan yıllardır zayıf kalınan kültürel alanlarda kendini var etme çabası olarak da okunabilecek olan Cafcaf; Cıngar'ın, Fit'in, Cümbür'ün sert ve yıkıcı İslam anlayışından 'biz de buradayız, bizi de sayın' formuna dönüşmüştür. Bunun dergiye yansıyan en iyi örneklerinden biri Ömer Faruk Dönmez'in yazdığı İmam Hatip mezunu ve 4 yıldır üniversite sınavlarına çalışan Hamza isimli tiplemesidir.¹¹ Bir diğer örnek ise Gülsüm Kavuncu'nun başörtülü bir genç kızın başından geçenleri anlattığı "Puantiye" isimli köşedir. Bu tip örnekler, çok rahatlıkla Uykusuz, Penguen gibi dergilerde seküler halini bulabileceğimiz örneklerin İslami versiyonlarıdır. İki kesim de aynı yerlere giderler, aynı reklamlara maruz kalırlar, aynı sokaklarda dolaşırlar fakat farklı sonuçlar çıkartırlar. Aslında Cafcaf'ta hem eleştiriyi hem de mizahı ayakta tutan şey modern kültür ile İslami kültür arasındaki gerilimdir (Özsoy, 2011). Bu gerilim kimi zaman

¹¹ Hamza tiplemesi üzerine daha detaylı bir inceleme için bkz. (Özsoy, 2011).

yanlış Müslümanlık, kimi zaman da elit/beyaz Türk bağlamında derginin her sayısında işlenir. Kemalist seküler yönetim biçimi, kendini kurumlarıyla yeniden ürettiğinden en çok karikatür CHP, ordu, Danıştay, üniversiteler gibi kurumlar ve temsilcileri üzerine çizilir.

Cafcaf'ın da diğer birçok mizah dergisi gibi hitap ettiği kesim genel olarak üniversite öğrencileri diye işaretlenebilir. Mizaha daha yatkın ve çağı yakalamak konusunda daha başarılı olan gençler, aynı zamanda Siyasal İslam'ın kültürel kodlarına daha rahat entegre olup kendilerine daha fazla yer açabilme kapasitesine sahip gibi görünmektedirler. Hele de muhafazakâr toplumun görsel mizah ile olan mesafesi düşünülürse, Cafcaf'ın hedef kitlesi olarak kendine üniversite öğrencilerini seçmesi gayet normal görünmektedir. Fakat Cafcaf Ustura gibi kendini herkese sevdirmek gayesini taşımaz, tam da Cıngar gibi cenahını bilir ve İslami gençliği hedef kitlesi haline getirir (Cantek ve Göneç, 2011, s. 62). Cafcaf entelektüel kesimi hedefler. Dergide Murat Menteş, Nazım Taşan, Ahmet Turan Alkan gibi isimlerin derginin genel olarak entelektüel çizgisini yukarıda tutmaya çalışan, solcu yazarlardan da dem vuran çabalar içerisinde olduğu söylenebilir.¹² Entelektüel bir dergi olduğunun neredeyse her yerde ısrarla vurgulanması (örneğin, Şekil 7) sağ mizahın ontolojik olarak bir sıkıntıda olduğunun zımnen kabulü gibi görünmektedir, zira derginin kırmızı çizgilerinin diğerlerine oranla çokluğu, mizah dergilerinin ilk işlevi olan gülme meselesinden çokça şey kaybettirmektedir. Özellikle İslami kesimin cehaletle ilişkili kodlanması da Cafcaf'ta bir reaksiyon vermektedir denilebilir. Gerçekten entelektüel olup olmamak bir yana bunun bir saplantı haline dönüşmesinin kendisi dikkate değerdir.

Şekil 6 - Beyaz Haberler, Asım Gültekin, Cafcaf, Sayı 31, s. 4.

¹² Örneğin Murat Menteş yazılarında sıklıkla sol cenahtan sayılabilecek isimlerden alıntılar ve eser önerileri yapmaktadır. Bir başka ilginç örnek de Walter Benjamin'in Tarih Üzerine adlı metninin 9. Bölümü'nün Tayyip Erdoğan-Deniz Baykal arasında bir diyaloga çevrilmiş halidir (Şekil 6).

Şekil 7 – Cinnet Aabî, Walter Benjamin, Niyazî Çol, Cafcaf, Sayı 25, s. 22.

Derginin çizerlerinin dergilerini ve İslam-mizah ilişkisini nasıl tanımladıkları da bu konuda bir veri olarak ele alınabilir. Yapılan röportajlardan birinde karikatürist Ahmet Altay kendi görüşünü şöyle dile getiriyor:

İslami mizah yoktur, mizah mizahtır! Sadece mizah yapanların hayat görüşleri farklı olabilir. Din hayatın içerisinde ne kadar varsa, mizah da o kadar var. Yaşantımda üslubuma nasıl dikkat ediyorsam, mizahta da bu böyle. Yaratıcılığımı da kısıtlamıyor bu. Amacım insanları sadece güldürmek değil, çizgiyle derdimi anlatabilmek. Dikkat ettiğim noktalar var. Sinirlendiğimde küfrediyor muyum? Evet! Ama bunu sosyal bir alanda göstermem. Gençlere hitap ettiğim için örnek olmam gerekiyor (Karayerli, 2014).

Cafcaf'ın yazı işleri müdürü Kerem Abadi ise verdiği bir mülakatta Cafcaf'ın duruşu ve tabanı ile ilgili bazı ipuçları vermektedir:

Cafcaf İslamcı mizah değil, Müslüman mizah dergisi. (...) Pek çok üniversitede araştırma konusu olduk. Kimine göre yandaşız; kimine göre Fethullah Hoca, kimine göre Adnan Hoca tarafından destekleniyoruz. Hükümet yandaşı da değiliz. Aleyhine 65 kadar karikatür çizdik. (...)

İstedığınızı yazın çizin diyoruz. Ama bir tane güzel şeye işaret edin. Hadis olabilir, anneannenizin sözü olabilir. Mizah illa pislik yapmalı şartı yok. (...) Bizi mütedeyyin gençler okuyor. En çok Kılıçdaroğlu'nu eleştiren kapaklar sattı. (...) Siyasi mizah iyi bir şey değildir. Biz mümkün olduğunca iktidarı ve muhalefeti domuz, eşek gibi çizmemeye çalışıyoruz (Özbey, 2012).¹³

AKP artık uzun zamandan beri tek başına iktidardır ve geleneksel mizah dergilerinin eskiden iktidarlara geliştirdikleri söylemlerin bir kısmını bugün gerçekleşme umudu belirmiştir. Cafcaf da bu konjonktürde geleneksel İslami dergilerde görülen İslami kuralları hakim kılma çabası yerine hükümeti ve politikalarını meşrulaştırmak ve hükümetin hamlelerine muhalefet edenleri hedef tahtasına koymak yolunda bir tutum geliştirmişlerdir. Beri yandan popüler kültüre fazlaca angaje ve yoz olarak görülen mizah dergilerinin okuyucuyla kurduğu dilin bir benzerini de kurma yolundan kendilerini alamazlar. Bir söyleşisinde Asım Gültekin bu kodlara uyumlu olmak zorunda olduklarını şöyle itiraf eder:

(...) Şimdi postmodern bir mizah anlayışı hakim. (...) Biz ilk zamanlar, popüler kültür denen şeyi pek sevmezdik. Hoşumuza gitmeyen bir şeydi ama artık çizerlerimizin hayranları var. Okuyucularımız bir yere bir söyleşi ya da programa gideceğimiz zaman yanımızda çok sevdiği çizerin de olmasını istiyor. Bunu özellikle rica ediyorlar. Artık çizerlerimizin hayranları tarafından oluşturulmuş hayran sayfaları filan var (Sarrafoğlu, 2009).

İslami mizah dergiciliği geleneğinin en önemli ortak noktası, edepli, cinsellikten ve küfürden arındırılmış, postmodern mizaha ve yaşam tarzına fazlaca mesafeli bir çizgiyi izlemeleri ve bunun dışındaki mizahı yoz olarak nitelemeleridir. Cafcaf da bu şiarla yola çıkmıştır, fakat özellikle küfür ve postmodern mizah dilini kullanabilmesi sebebiyle geleneksel mizah dergilerinden ayrılır. Gültekin'in açıklamalarından da anlaşıldığı üzere postmodern dil sadece sol jargonda değil, İslami gençlik arasında da oldukça yaygındır ve Cafcaf hitap edilen gençlik ile üst perdeden konuşmanın sakıncalarının farkındadır. Fakat fark edildiği üzere Cafcaf bünyesinde birçok tezatlık taşır. En başta AKP söylemiyle fazlaca uyumlu bir söylem siyasal mizahın özgürlük ile olan temel ilişkisine halel getirmektedir. Cafcaf'ın neredeyse tamamında AKP'nin siyasi çizgisinde o günlerde hangi kesim, parti ya da olay hedefse Cafcaf'taki karikatürlerin

¹³ Derginin yazar-çizerlerinin kendilerini nasıl tanımladıklarına dair daha ayrıntılı bir inceleme için bkz. (Koçak, 2012, özellikle Bölüm III ve IV).

dağılımı da o yönde olduğu rahatça görülebilir. Burada vurgulanan partiyle birebir organik bağ değildir, fakat Siyasal İslam'ın sıkı bir temsilcisi olan partiye duyulan muhabbet ve mizahın temellerini kökünden sarsan derin yakınlıktır. Özgür'ün Cafcaf çizirleriyle mülakatlarına dayanan makalesinde belirttiği gibi Cafcaf çizirleri AKP'nin politikalarına sempatiyle yaklaştıkları için eleştiri yapma itkisini kendilerinde bulamıyorlar (2012, s. 10). Mesela onlarca sayısında sadece birkaç tane, o da çok hafif bir şekilde, çizilen Fethullah Gülen, 17 Aralık süreciyle beraber sert bir biçimde Cafcaf'ta çizilmeye başlanır. Gezi sürecinde yapılan birçok karikatür de Erdoğan'ın söylemlerini hızlıca takip etmektedir.

Ahmet Atakan'ın ölümü üzerine çizilen bir karikatür (Şekil 8) AKP ile olan söylemsel birlikteliğin çok açık bir tezahürü olarak okunabilir. Derginin 56. sayısının kapağında görünen rabia işaretinden 17 Aralık sonrası Samanyolu TV'nin önünde yapılan ve göstericilerin kapıları zorladığı, bayrakları indirdiği eylemin ön figürlerinden birinin Asım Gültekin olmasına; 78 gün süren TEKEL direnişi ile ilgili direnişin son günlerine kadar tek

Şekil 8 - Cafcaf, Sayı 56.

karikatürün yayınlanmamış olmasından bakanlar ile ilgili bütün sayılarda toplam olarak sadece üç beş karikatürün görünmesine kadar birçok noktada Cafcaf'ın yaptığı politik mizahın AKP ile iç içe hali tespit edilebilir. Bu sebeple Cafcaf, mizahın İslam'la ilişkisinin/imtihanının yanına bir de mizahın iktidar ilişkileri ile ilişkisinin/imtihanının kesişim kümesinde yer almaktadır denilebilir. Derginin çıkarken ilan ettiği 'yok saymama' üzerine kurulu bakış açısı, tıpkı AKP'nin siyasi izleği gibi giderek 'bilinçli olarak yok sayma' üzerine dönüşmüştür.

Bu noktada iki önemli dönüşümü işaretlemek gerekir. Birincisi Gezi ile ortaya çıkan mizahın ve entelektüel potansiyelin göz ardı edilemeyeceğinin, yeni kuşakların diline uzak kalınmayacağına İslami mizah dergiciliği tarafından fark edilmiş olmasıdır. Bir yandan siyasal söyleme paralel olarak Gezi'nin ötekileştirilmesi ve düşmanlaştırılması sürerken bir yandan da kültürel alanda ortaya çıkan bu mizahın

'orantısız' olduğunu fark edip aynı ayak izlerini takip eden fakat bir yandan da onlarla arasına mesafe koyan bir dergiciliğin oluşturulmaya çalışıldığını söyleyebiliriz. İkincisi ise, AKP'nin siyasal hamlelerinin eski hegemonya bloğunu parçalamasıyla birlikte ortaya çıkan yeni konjonktürde İslami mizah dergiciliğinin eskisi gibi monoblok ol(a)mayacağına görülmesidir. Yazının başında değinilen ve bu makalenin kapsamında ele alınamayan Hacamat, Püff, Cins gibi dergiler ile Cafcaf'ın yeni hali siyasal hegemonya krizinin bir yansıması gibidir. Mizah dergileri, bir yandan sık sık değişen siyasal karşının eleştirilmesi, bir yandan da kendi haklılığının/ meşruluğunun/ mağdurluğunun temsil edilmesi bakımından belki de ilk defa muhafazakâr kesimde bu kadar önemsenmeye başlanmıştır.

Sonuç Yerine

İslam'ın tasvirle ilgili yorumlama farklılıklarından ötürü yaşadığı bocalama, görsel mizahın İslami toplumlar içerisinde köklenmesinde büyük bir engel teşkil etmiştir. İslam'ın gitgide asık yüzlü ve katı bir hal almasında bu bocalamanın etkili olduğu görüşü ileri sürülebilir. Fakat özellikle günümüzde Siyasal İslam diye kavramsallaştırılabilecek hareketin mizahı bir kalıba sokma ve dava uğrunda kullanılabilir bir araca dönüştürme potansiyelinin, özellikle halk kültürü içinde kendi kendine yeşeren mizahi figürleri budayarak kuralları olan bir 'İslami mizah' kavramı yarattığını söyleyebiliriz. İslami mizah kavramı bu yüzden politik

Şekil 9 - Cafcaf, Sayı 58.

çağrışımlarıyla beraber düşünülmelidir. Bu incelemedeki somut örnekleri de hatırdaki tutarak şu tespiti yapabiliriz: Türkiye'de yukarıda kısaca değindiğimiz İslami mizah dergisi geleneği 90'larda yükselişe geçen Siyasal İslam'ın bir temsili olarak o dönemin radikalizasyonundan fazlaca izler taşırken AKP'nin iktidara gelmesi ve giderek devlet içerisinde nüfuzunun artmasıyla beraber bu nüfuzun korunmasına dönük bir çizgiye

çekilmiştir (Şekil 9). Böylece iktidara karşı muhalefetten iktidarın karşısındaki her türlü muhalefetin muhalefetine doğru hızlıca geçilebilmiştir. Bu noktada mizahın ontolojisinde yer alan her türlü iktidara karşı muhalefet eksenini ciddi biçimde gözden kaçırılmaktadır. Cafcafa'nın hem seyrinden hem de çizirlerinin verdiği mülakatlardan çıkarılabilecek temel sıkıntısı 'yok sayılmak istemeyen' İslami tabanın, - AKP'nin politik stratejileriyle çoğunlukla uyuşacak biçimde - kendi 'yok sayılma'larını ısrarla tekrar etmesinden daha ileriye gidemeyecek paradoksal bir çizgi içerisinde kalmasıdır. Yani Cafcafa ilk sayılarında hak ve özgürlükler ile temellendirdiği söylemini giderek AKP söylemine angaje olarak bozmakta ve asıl mizahi durumu başlı başına kendisi oluşturmaktadır. Örneğin aynı gelenekten gelen mizah dergilerinde nadiren de olsa gördüğümüz yoksulluk, iş ve işçi güvenliği, sömürü gibi sınıfsal perspektifler Cafcafa'nın gündeminde bulunmaz. Mizahın siyaseten araçsallaştırılması kalıcılaştıkça mizah olarak üretilen malzemenin bizatihi kendisi mizahi bir konuma düşer:

(...) Kuşkusuz tarih içinde mizah bir siyasi mücadele aracı olarak hep kullanılmıştır. Ancak bu tür bir mizah W. A. Coupe'un belirttiği gibi, sadece kriz dönemlerinde yükselmiş, sürekli olamamıştır. Bu bağlamda mizahın araçsallaştırılması onu besleyip büyütecek mi, yoksa araç olarak kullanıldığı amaca tabi kılınarak güdük kalmasına, geçici bir nitelik kazanmasına mı neden olacak? (Cantek ve Gönenç, 2011, s. 64)

Cafcafa'nın hem mizah-İslam hem de mizah-iktidar ilişkileri bağlamında temsil ettiği sorunlu konum daha uzun bir incelemeyi hak etmekle beraber bütün bu tartışmamız ışığında Cafcafa yukarıda Cantek ve Gönenç'ten alıntılıdığımız ikilemde ikinci tarafta konumlandırılması gerekli bir dergi olarak karşımıza çıkmaktadır diyebiliriz.

Kaynakça

- Ali, W. (2001). From the Literal to the Spiritual: The Development of the Prophet Muhammad's Portrayal from 13th Century Ilkhanid Miniatures to 17th Century Ottoman Art. *EJOS*, 4(7), 1-24.
- Altınay, R. (2004). İslam Mizahının Ortaya Çıkışı ve İlk Örnekleri I. *Nüsha*, 4(15), 77-96.
- Cantek, L. ve Gönenç, L. (2011). Türkiye'de İslami Mizahın Yükselişi. *Birikim* 268-269, s. 49-65.
- Capps, D. (2006). Religion and Humor: Estranged Bedfellows. *Pastoral Psychology*, 54(5), 413-438.

- Çiftçi, K. (2008). *Tektanrılı Dinlerde Resim ve Heykel Sorunu*. İstanbul: Bulut.
- Civelek, Y. (2015). *Türkiye’de Muhafazakarlık ve Mizah: Cafcaf Dergisi Örneği*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya: Selçuk Üniversitesi.
- Doğan, Y. (2004). Hz. Peygamber ve Mizah. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 8(2), 191-203.
- Feltmate, D. (2013). Religion and Humor: A Bibliography. *Bulletin For the Study of Religion*, 42(3), 47-48.
- Karabaş, S. (1990). The Use of Eroticism in Nasreddin Hoca Anecdotes. *Western Folklore*, 49(3), 299-305.
- Kayayerli, D. (2014, Mart 29). Duruşumuzla muhalifiz!. *Sabah*. <http://www.sabah.com.tr/Cumartesi/2014/03/29/durusumuzla-muhalifiz>
- Kılıç, Ç. (2009). Ortaoyunu ve Karagöz Metinlerinde Kullanılan İlençler, Sitem Sözleri, Aşağılamalar. *Acta Turcica Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi*, 1(2), 91-100.
- Klausen, J. (2009). *The Cartoons that Shook the World*. New Haven ve Londra: Yale University Press
- Koçak, S. (2012). *Türkiye’de İslamcı Mizah Dergiciliği: Cafcaf Dergisi Örneği*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
- Marzolph, U. (2000). The Qoran and Jocular Literature. *Arabica*, 47, 478-487
- (2006). Humor. J. W. Meri (ed.), içinde, *Medieval Islamic Civilization. An Encyclopedia* (s. 335-336). New York 2006,
- Miyasoğlu, M. (2013, 14 Nisan). Necip Fazıl’ın Mizah Gazetesi. *Milli Gazete*. http://www.milligazete.com.tr/koseyazisi/Necip_Fazilin_mizah_gazetesi/14524#U39z7nJ_uO4
- Özbey, İ. (2012 Eylül, 16). Bizim Dergilere Sansür İşlemez Çizmenin Bir Yolunu Buluruz. *Hürriyet*. <http://www.hurriyet.com.tr/pazar/21475754.asp>
- Özgür, İ. (2012). Cafcaf: an Islamic Humor Magazine, No Joke!. *Contemporary Islam*, 6(1), 1-27

- Özpinar, A. (2012). *Mizah Dergilerinde Toplumsal Gündem: Penguen ve Cafcaf Dergileri Örneği*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya: Selçuk Üniversitesi.
- Özsoy, D. (2011). İslam'ın Mizahi Yüzü: Cafcaf. *Gülmenin Arkeolojisi ve Medyada Mizah Olgusu- Atatürk Üniversitesi İletişim Fakültesi Ulusal İletişim Kongresi Bildiriler Kitabı*, (s. 505-511), Erzurum.
- Öztürk, Y. N. (1994). *Kuran-ı Kerim Meali*. İstanbul: Hürriyet Ofset
- Rosenthal, F. (2011). *Humor in Early İslam*. Leiden-Boston: Brill
- Saroglou, V. (2002a). Sense of Humor and Religion : An a priori Incompatibility? Theoretical Considerations from a Psychological Perspective . *Humor : International Journal of Humor Research*, 15, 191-214.
- (2002b). Religiousness, Religious Fundamentalism, and Quest as Predictors of Humor Creation . *International Journal for the Psychology of Religion*, 12, 177-188.
- (2003). Humor Appreciation as Function of Religious Dimensions. *Archive for the Psychology of Religion*, 24, 144-153.
- Sarrafoğlu, F. (2009, Kasım 1). Asım Gültekin'le "cafcaflı" bir söyleşi... <http://www.dunyabulteni.net/index.php?aType=haber&ArticleID=99246>
- Tatlıpınar, E. (2008 Ekim, 5). Az Tayyipli Az Muhalefetli Az Cinsellikli İslami Mizah Dergisi; Cafcaf. *Akşam*. <http://cizer.wordpress.com/2008/10/05/az-tayyipli-az-muhalefetli-az-cinsellikli-islami-mizah-dergisi-cafcaf/>
- Weber, M. (1999). *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu*, Ankara: Ayraç.

Taranan Dergiler

Fit, Cümbür, Cingar, Ustura, Cafcaf.